

ABDULLAH TUKAY'IN DOĞUMUNUN 125. YIL DÖNÜMÜ
ÇALIŞTAYI
AÇIŞ KONUŞMASI

*Şükrü Halük AKALIN**

Türk dünyasının ünlü şairi Abdullah Tukay'ın doğumunun yüz yirmi beşinci yıl dönümü dolayısıyla düzenlediğimiz toplantıya hoş geldiniz. Çalıştayı iş birliği içerisinde düzenlediğimiz TÜRKSOY'a, değerli Genel Sekreteri Düsen Kaseinov'a, toplantının gerçekleştirilmesinde katkıları bulunan Başkan Yardımcımız Prof. Dr. Melek Özyetgin'e ve Kurumumuz uzmanlarına, çalışma arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

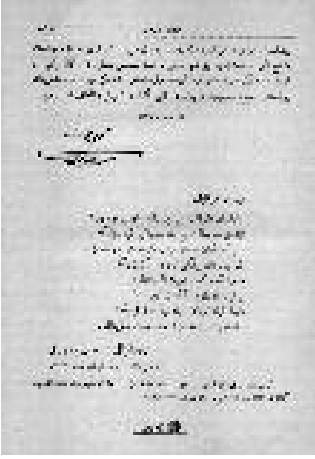
Kısa ömrüne pek çok eser sığdıran, büyük şair ve sanatçı Abdullah Tukay'ı doğumunun yüz yirmi beşinci yılında saygıyla ve rahmetle anıyoruz. Bu büyük sanatçıyı, şairi, düşünce adamını doğumunun yüz yirmi beşinci yıl dönümünde andığımız toplantımıza başta Tataristan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Bölüm Başkanı Kim Mugallimoviç Minnulin olmak üzere Tataristan'dan gelerek katılan, bizleri onurlandıran dostlarımıza çok teşekkür ederim.

Ölümünün üzerinden yüzyıla yakın bir zaman geçmiş olmasına karşın Abdullah Tukay şiirleriyle, şiirlerinde dile getirdiği duygularıyla, hayalleriyle, düşünceleriyle bugün de yaşıyor...

Abdullah Tukay, yalnızca yaşadığı toprakların, içinde doğup büyüdüğü, eserlerini verdiği toplumun, Tatar halkının şairi değildir. Abdullah Tukay, bütün Türk dünyasının anıtsal şahsiyetlerinden biridir. Orta yaş bile denilemeyecek kadar çok genç yaşta aramızdan ayrılan Abdullah Tukay, evrensel değerler taşıyan şiirleriyle bütün dünyaya, insanlığa hitap eden, insanlığın yüreğine dokunan bir şairdir.

Dünyada bu kadar kısa yaşamış olmasına karşın ardında bu kadar iz ve etki bırakmış kaç kişi vardır? Ölümlü dünyada yirmi yedi yaşını bile tamamlayamadan ebedî hayata geç eden Abdullah Tukay'ın yüzyıl sonra da anılması, mensubu olduğu toplumun bütün değerlerini özümsemiş ve benliğinde taşımış olmasındandır.

* Prof. Dr., Türk Dil Kurumu Başkanı

Tukay, eserlerini ortaya koyarken yalnızca edebî duygulardan ve düşüncelerden esinlenmiyor, Tatarların binlerce yıllık geçmişini, kültür değerlerini ruhunun derinliklerinde duyuyor, kendi içinde yaşıyor; bunları dizelere döküyordu. İçten gelen duygularıyla Abdullah Tukay, Tatarların sesi, feryadı, haykırışı olmuştu...

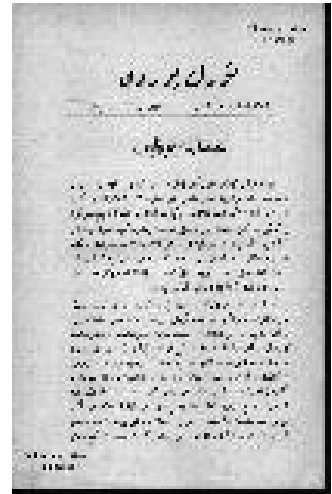
Abdullah Tukay, yalnızca şiir değil Tatar destanını yazıyordu âdetâ... Ancak kısa ömrüne rağmen yaptıklarıyla, yaşadıklarıyla, düşünceleriyle, mücadeleleriyle, eserleriyle kendisi bir destan oldu. Tatar halkının ruhunu yansıtan, bu ruhu şiirlerinde yaşatan Abdullah Tukay büyük bir sanatçı ve düşünce adamı olarak destanlaştı.

Tatarların ortak kültür değerlerimize büyük katkıları olduğu gibi Türkiye’de dil, edebiyat ve tarih araştırmalarının geliştirilmesinde, söz konusu alanların kurumsallaşmasında bu topraklarda yetişen, bu düşünce ikliminden beslenen Yusuf Akçura, Sadri Maksudi gibi bilim ve düşünce adamlarının büyük payları vardır. Önceki yüzyılda ve geçen yüzyılda çeşitli nedenlerle Osmanlı Devleti’ne yerleşen kimi Tatar aydınları Türk aydınlanmasında etkili olmuşlardı. Örneğin, Yusuf Akçura, ünlü eseri *Üç Tarz-ı Siyaset*’i Kazan’da yazmıştır. Bu eseri Kahire’de çıkmakta olan *Türk* adlı gazetede dizi yazı olarak yayımlanmış ama en çok da İstanbul’da okunmuş, Türk aydınları üzerinde derin bir iz bırakmıştır. Kazan’dan Kahire’ye, Kahire’den İstanbul’a çizilen bu hat, Türk İstiklal Harbi’nin ve genç Türkiye Cumhuriyeti’nin felsefesini oluşturur.

Genç Tatar aydını Abdullah Tukay; sanatçı kişiliğiyle, düşünce adamlığı yönüyle ve eserleriyle Osmanlı Devleti’nde ve Türkiye Cumhuriyeti’nde aydınlarımızın dikkatini çekmiştir.

Abdullah Tukay’ın ölüm haberi, dönemin en büyük gazetelerinden *Tasvir-i Efkâr*’da ve *İslam Dünyası*’nda birkaç sütunluk haberler olarak çıktığında duyarlı aydınlarımız, yazarlarımız, şairlerimiz bu büyük Tatar şairinin acısını yüreklerinde yaşamışlardır.

Tukay’ın ölüm haberine en fazla ilgiyi Türkçülük hareketinin öncüsü *Türk Yurdu* dergisi gösterir. *Türk Yurdu* dergisinin 13. sayısının çıkacağı gece Kazan’dan bir telgraf gelir. Telgraf büyük şair Abdullah Tukay’ın ölüm haberini bildirmektedir. Derginin baskısı tamamlandığından bu haber 18 Nisan 1329 (1 Mayıs 1913) tarihinde yayımlanan *Türk Yurdu*’nun 14. sayısında okuyuculara duyurulacaktır.

Derginin son sayfalarında sürekli olarak yer alan “Türklük Şunu” (Türklük Olayları) bölümünde, 464. sayfasında bu haber şöyle yayımlanır:

Abdullah Tukayef’in Vefatı – Şimal Türklerinin büyük şairi Abdullah Tukayef vefat etti. Bu kara haberi bize geçen sayımızın çıkacağı gece Kazan’dan gelen bir telgraf getirdi. Bu büyük ziyayn ehemmiyetini merhumun sitine vâkıf olan Türk Yurdu, tamamıyla takdir ettiği için pek müteessir oldu ve telgrafla teessürünü Kazan’a bildirdi. Tukayef kimdir? Osmanlı Türkleri içinde bunu bilen pek azdır. Biz, bir Türk kardaşımızın böyle millî büyük bir dereceye çıkmış olmasındaki sebepleri karilerimize bildirmek istiyoruz. Onun hayatı ve sayı bizim bugünkü ve yarınki gençlerimize bir örnek olacaktır. Bu vazifeyi yapabilmek için onu dördüncü sayımızda merhum Abdullah Tukayef’in bir resmi ile beraber hayatına ve eserlerine dair de bazı makaleler dercedeceğiz. Şimdilik yalnız teessürümüzü beyan ve bu elim ziyadan “kayıptan” dolayı şimaldeki Türk kardaşlarımızı taziye etmekle iktifa ediyoruz. Merhum toprakta yattıkça Hak Teala bütün ırktaşlarımıza terakki ve halas yolları küşat buyursun.

Türk Yurdu’nun 2 Mayıs 1329 (15 Mayıs 1913) tarihli on beşinci sayısında yine “Türklük Şunu” bölümünde bu kez Abdullah Tukay’ın cenaze töreni ile ilgili haber yer alacaktır.

Tukayef’in Cenazesi – Şimal Türklerinin sevgili millî şairleri Abdullah Tukayef’in cenazesi Kazan’daki Keleşkin hastanesinden kaldırılmazdan evvel ziyaretine Müslümanlardan birçok halk gelmiş ve cenazesi başında medrese talebesi nöbet beklemiştir. Cenaze alayında on binden ziyade halk bulunmuştur. Rus erkek ve ve kadınları çelenklerle merasime iştirak etmişlerdir. Tabutunun üzerine darülfünun İslam talebesi ile medreseliler, kitapçılar, sanatkârlar ve birçok cemiyetler tarafından yazılı şeritlerle bağlı çiçek demetleri konmuştur. Kazan’ın münevver kadın ve kızları kabristana kadar cenaze alayına iştirak etmişlerdir. Şairin vefatı haberini alan Sibirya’nın Tomsk şehri medreselerinde muallimlerle şakirtler hatm-i şerif okumuş ve merhumun ruhuna ithaf eylemişlerdir. Muallimler mekteplerde Tukayef’in şiirlerini okuyarak şair hakkında çocuklara malumat vermişlerdir.

Bu haber, bir sonraki sayıda Abdullah Tukay ile ilgili olarak çıkacak yazı, şiir ve fotoğrafların duyurusu ile sona erer.

Osmanlı Devleti’ndeki aydınları, şairleri, yazarları derinden sarsan Tukay’ın ölüm haberinin ardından, büyük edebiyat araştırmacımız ve tarihçimiz Köprülüzade Mehmed Fuad’ın *Türk Yurdu* dergisinin bir sonraki sayısında “Abdullah Tukayef” başlıklı bir araştırma yazısı yayımlanır. Derginin 1913 yılına ait 16. sayısında yayımlanan bu yazısında Köprülüzade Mehmed Fuad, Abdullah Tukay’ın sanatı, eserleri ve düşünceleri üzerinde durmuştur.

Türk edebiyatının anıtsal kişilikleri ve eserleri üzerine yapacağı bilimsel araştırmalarla tanınacak olan Köprülüzade Mehmed Fuad bu yazıyı yazdığı anda kendisi de henüz yirmi üç yaşındadır. Yaşını sayılabilecek bir şairin genç ölümünün ardından yazdığı yazı, saptamaları ve verdiği düşünceler açısından son derece dikkat çekicidir. Köprülüzade Mehmed Fuad, yazısında Abdullah Tukay'ı düşünceleriyle, sanatıyla ve eserleriyle kısacası bütün yönleriyle değerlendirmiş ve Türk aydınına tanıtmıştır. Köprülüzade, Abdullah Tukay'ın ölümü karşısında İstanbul'da belirli bir aydın çevre dışında sessiz kalınmasını Volga boylarında "millî bir vicdan"ın daha güçlü olduğuna bağlamaktadır:

Mazlum İdil'in beyaz ve nihayetsiz bir kar denizine benzeyen soğuk havzasındaki ırktaşlarımız, öyle görüyorum ki ölümlerine bizden daha sıcak, daha samimi bir aguş açıyorlar. Büyük şairleri Abdullah Tukayef'e karşı şimalî Türk matbuatının, Türk erbab-ı fikir ve kaleminin, bilhassa genç erkek ve kızların gösterdikleri muhabbet, merbutiyet Volga boyunda İstanbul'dan daha fazla millî bir vicdan mevcut olduğunu anlattı.

Köprülüzade Mehmed Fuad'ın bu sitemi haksız değildir. Yakın geçmişte Ahmet Vefik Paşa'yı, birkaç ay önce de Ahmet Midhat Efendi'yi yitiren Türk edebiyatının ve basın çevrelerinin bu büyük sanatçılara, yazarlara yeterince ilgi göstermemesi karşısında Köprülüzade sessiz kalamıyor ve zaten çok az yetişen bu değerlerimizin hiç değilse "matemini tutmayı bilelim" diyerek Tatarların Abdullah Tukay'ın ölümü üzerine düzenledikleri törenleri, yaşadıkları duyguları ve tuttıkları yası örnek gösteriyor:

Gazeteler, risaleler haftalarca, aylarca Tukayef'ten, onun hayatından asarından bahsettiler. İdarehanelere her yerden binlerce taziye telgrafları geldi. Şairin matbu eserleri kâmilan satılıp bitti. Hatta Tukayef namına bazı asar-ı hayriyeye bile teşebbüs olundu. Millî bir vicdan varlığını bunlardan daha vazih gösterecek bir şey yoktur. Duyan ve hisseden binlerce kişiden mürekkep bir matem mevkibi millî şairlerinin cesedine çiçekler, ruhuna Fatihalar hediye ederken, artık Türklerin de medeniyet ve insanlık yoluna girmiş olduğunu ispat ettiler.

Köprülüzade Mehmed Fuad, Abdullah Tukay'ın ölümüne ve cenaze töreninde Tatarların şairlerine, düşünce adamlarına gösterdikleri bu ilgi ve içten gelen duygularla uygarlıkta üst düzeye çıktıklarını belirtiyor.

Abdullah Tukay'ın ölümünün Volga kıyılarından Karadeniz sahillerine kadar yankılanan bir matem feryadı kopardığını ifade eden Köprülüzade, Tatarların millî şairlerinin bu kadar genç yaşta ölüp gitmesinin Kuzey Türklüğü edebiyatında telafi edilemez bir felakete yol açtığını yazmaktadır. Köprülüzade Mehmed Fuad; basının, edebiyat çevrelerinin, düşünce ve kalem erbabının, genç kuşakların bu felaket karşısında derin bir üzüntüye kapılmasının Tatarların büyük şairlerini takdir ettiklerinin göstergesi olarak görmektedir.

Köprülüzade, kendi şairlerine, yazarlarına, düşünce adamlarına ve onların ölümlerine kayıtsız kalan o günlerin İstanbul'unun bu tutumu karşısında halka ve münevverlere Türk milliyeti esaslarını telkin için çalışsan Türk Yurdu ile Türk Ocağının Abdullah Tukay'ın ölümünü kamuoyuna duyurduğunu, düşüncelerini ve eserlerini

tanıtığını ifade etmektedir. *Tasvir-i Efkar* ve *İslam Dünyası* gazetelerinde Abdullah Tukay ile ilgili çıkan yazılar dışında İstanbul basınının günlük gazetelerinde *birkaç satırlık taziyetimiz şeyler* yazdığını belirten Köprülüzade bunun nedenlerini uzun uzun aramaya gerek görmediğini; okuyucuların, yazarların henüz millî bir vicdandan mahrum bulunduğunu, bunun da Türklük âlemindeki olayları gerektiği önemde izleyemediğine yol açtığını yazmaktadır.

Köprülüzade Mehmed Fuad, yazısının geri kalan bölümünde Abdullah Tukay'ın hayatını, yaşadıklarını, düşüncelerini, sanatını ve eserlerini ele almaktadır. Tukay'ın şiirlerini okurken yaşadığı duyguları da yazan Köprülüzade, İdil boyundaki meslektaşlarına küçük bir tavsiyede bulunur. Aruz vezniyle yaklaşık altı yüzyıl bir geçmişimiz olduğu hâlde onunla gereği gibi uyuşmadığımızı bu nedenle dilimize yabancı bir vezin yerine Tatarların millî şarkılarının doğal veznini, yani hece veznini kullanmalarının daha uygun olacağını belirtir. Köprülüzade'nin bu yazısı Abdullah Tukay'ı Türk aydınlarına ve edebiyat dünyasına tanıtan İstanbul basınındaki ilk yazıdır.

Derginin 504. sayfasında Abdullah Tukay'ın fotoğrafının okurlara armağan olarak verildiği bu sayıda Köprülüzade'nin yazısının hemen ardından Romanya Tatarlarından Numan Baybörü'nün 18 Nisan 1329 (1 Mayıs 1913) günü Haydarpaşa'da yazdığı "Abdullah Tukayef" adlı şiiri yayımlanmıştır:

*Şarktan tujan sen bir tane şavklı yıldız!
Işık serptiñ, biz karib-caş gözsüzlere.
Sen köçken-soñ uşmaklarga şu dünyadan,
Kim birecek bilgi nurun öksizlerge!
Savlığıñda köp oyladıñ milletiñ,
Birlik yazdıñ, milletiñ men öz illetiñ.
Kayda gerek nurlar cavsın öz kabriñe;
Aytalmadım!.. Çün cerdemen ulviyetiñ.*

Abdullah Tukay'ın ölümünün ardından ikinci yazıyı yine onun gibi genç bir yaşta aramızdan ayrılacak olan ünlü hikâye yazarımız Ömer Seyfettin *Türk Sözü* dergisine yazmıştır. *Türk Sözü* dergisinin üçüncü sayısı âdeta Abdullah Tukay özel sayısı olarak yayımlanır. Kapağında Abdullah Tukay'ın fotoğrafının yer aldığı derginin başyazısı Ömer Seyfettin'in "Abdullah Tukay ve Lisani" başlığını taşımaktadır. Tukay'ın ölümünden bir yıl sonra 24 Nisan 1330 (7 Mayıs 1914) tarihli 3. sayısında yayımlanan yazıda Ömer Seyfettin ünlü şairin dili üzerinde durmaktadır. Ömer Seyfettin, Türk dünyasında ortak bir edebî dilin yaygınlaştırılması düşüncesiyle ve bu bakış açısıyla da Tukay'ın şiir dilini değerlendirir. Ömer Seyfettin, yazısının sonunda Tukay'ın dilini örneklendirmek amacıyla "Ey Kalem" şiirini de yayımlamıştır.

Derginin sonraki sayfalarında Abdullah Tukay'ın hasta yatağında çekilmiş bir fotoğrafı ile tabutunun görüntüsü de bulunmaktadır.

Türk edebiyatının bu iki tanınmış adının yazılarıyla başlayan Abdullah Tukay üzerine çalışmalar onun yurt sevgisi, doğa aşkı gibi temalarının yanı sıra dil anlayışı, şiirlerinin dili de sanatçılarımızın dikkatini çeken yönleriydi.

Tukay'ın genç yaşta ölümü Türk aydınlarını derinden etkilemiştir. Elbette bu erken ölümden Tukay'ın henüz son sözünü söyleyememiş olması en büyük üzüntü kaynağıdır. Güçlü ve etkili şiirleriyle dönemin Türk aydınında derin izler bırakan Tukay'ın ölümünün o dönem edebiyatının en fazla işlenen konusu verem olması, bu genç ölümü daha da dramatik hâle getirmiştir. *Türk Yurdu* dergisinin o günlerdeki sayılarında Tukay'ın ölümünün ardından yayımlanan başsağlığı mesajları dikkat çekicidir.

Osmanlı Devleti'nin felaketli yıllarında özellikle Türk Ocağı ve *Türk Yurdu* dergisi etrafında toplanan Türkçü kesimin Abdullah Tukay'a gösterdikleri ilgi, Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde artış göstermiştir. Sonraki yıllarda Hamit Zübeyir Koşay, Reşit Rahmeti Arat, Abdullah Battal Taymas, Ahmet Temir, Hamza Zülfikar, Nadir Devlet, Mustafa Öner, Fatma Özkan gibi araştırmacıların yayınlarıyla, yazılarıyla, Tukay'dan aktarmalarıyla Türk aydını üzerindeki etkisi eksilmeden sürmüştür.

Abdullah Tukay üzerine üniversitemizde tezler hazırlanmış, Türk Dil Kurumunun dergilerinde ve diğer süreli yayınlarda makaleler, şiirlerinden aktarmalar yayımlanmıştır. Tukay, doğum ve ölüm yıl dönümlerinde Türkiye'de de anılmış, adına çeşitli toplantılar düzenlenmiştir. Ankara'da Bahçelievler semtinde bir caddenin bugün Abdullah Tukay'ın adını taşımaktadır.

Yaklaşık iki yıl sonra, 2013 yılında, Abdullah Tukay'ın ölümünün yüzüncü yılında anacağız. Doğumunun üzerinden yüz yirmi beş, ölümünün üzerinden de yaklaşık yüz yıl geçmiş olmasına karşın Abdullah Tukay, bugün de düşünceleriyle, şiirleriyle aramızda yaşıyor; yalnızca Tatarların değil bütün Türk dünyasının ve insanlığın geleceğine ışık tutuyor.

Abdullah Tukay'ın 125. doğum yıl dönümünü kutluyor, hepimizi en derin saygılarımla selamlıyorum.